

wydaje się również fakt, że książka proponuje, stosunkowo oryginalną na gruncie polskim, perspektywę. Autor, podążając za przykładem P. Schäfera, określa judaizm i chrześcijaństwo jako religie siostrzane, wskazując na ich ścisły związek w I wieku i podkreślając wzajemność oddziaływania.

Pozostaje mieć nadzieję, którą *expressis verbis* wyraził ks. Mirosław Wróbel w zakończeniu swej pracy, „że niniejsza książka – pisana z wielką pasją i zaangażowaniem – ukaże dynamiczny i niełatwy dialog między dwoma siostrami – Synagogą i Ekklesią. Polemika, spór i dialog między nimi jest przecież wyrazem poszukiwania własnej tożsamości w przestrzeni ich głębokich więzi i wspólnych tradycji. Dostrzeżenie potencjału antychrześcijańskiego w pismach rabinicznych i potencjału antyżydowskiego w pismach chrześcijańskich stanowi – naszym zdaniem – klucz do zrozumienia wielu tekstów ewangelicznych i talmudycznych oraz podstawę do autentycznego dialogu między judaizmem a chrześcijaństwem” (s. 35).

ks. Krzysztof Napora SCJ

Ks. MAREK CHMIELEWSKI, *Duchowość według Jana Pawła II. Studium na podstawie encyklik i adhortacji*, Lublin 2013, ss. 355.

Pontyfikat bł. papieża Jana Pawła II, który będzie kanonizowany 27 kwietnia 2014 roku, charakteryzowały liczne dokumenty i alokucje związane z jego nauczaniem. Były one i wciąż są przedmiotem refleksji wielu naukowców, a także rozpraw magisterskich, licencjackich, doktorskich i habilitacyjnych. Cenny wkład w odkrywanie nowych aspektów teologicznych z zakresu duchowości i życia duchowego papieskiego kerymatu prezentuje książka ks. Marka Chmielewskiego* pt. *Duchowość według Jana Pawła II. Studium na podstawie encyklik i adhortacji*, wydana w serii „Biblioteka Teologii Duchowości”, tom 3, Lublin 2013. We wprowadzeniu autor prezentuje niedościgłą działalność apostolską papieża w ciągu 27 lat jego pontyfikatu. Jan Paweł II odbył w tym czasie 250 zagranicznych i włoskich podróży apostolskich, wygłosił 2382 przemówienia, dokonał 1338 beatyfikacji i 482 kanonizacji, kreował 231 kardynałów, ochrzcił 1378 osób, 1581 bierzmował, 274 udzielił namaszczenia w sakramencie chorych, pobłogosławił 77 małżeństw, wyświęcił 321 prezbiterów oraz 321 biskupów, zwołał 15 synodów, sześć nadzwyczajnych konsystorzów, a także ogłosił 14 encyklik, 15 adhortacji, 11 konstytucji, 45 listów apostolskich oraz 86 orędzi. Jako pierwszy w historii papież opublikował pięć książek.

Od początku pontyfikatu Jana Pawła II głównie polscy autorzy podejmowali badania papieskiej doktryny filozoficznej i teologicznej. W swoich opracowaniach prezentowali wątki tematyczne związane zwłaszcza

---

* Ksiądz dr hab. Marek Chmielewski, prof. KUL-u, odbył studia specjalistyczne w zakresie duchowości na KUL-u, a w 1988 roku został pracownikiem naukowym tej uczelni. Doktorat z teologii uzyskał w 1990 roku, stopień doktora habilitowanego w 2000 roku, a w 2002 został mianowany profesorem nadzwyczajnym KUL-u. W latach 2000-2006 był dyrektorem Instytutu Teologii Duchowości KUL-u, od 2000 roku jest prezesem Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości, a od 2005 roku pełni obowiązki prodziekana Wydziału Teologii KUL-u. W 2013 roku otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie.

z zagadnieniami odnoszącymi się do trynitologii, chrystologii, pneumatologii, eklezjologii, mariologii, moralności, życia konsekrowanego, kapłaństwa, małżeństwa, laikatu oraz doświadczenia chrześcijańskiego. Problematyka szeroko rozumianej teologii duchowości była obecna głównie w opracowaniach związanych z życiem kapłańskim oraz konsekrowanym bez całościowej i usystematyzowanej refleksji nad nauczaniem ojca świętego.

Po wprowadzeniu ukazującym działalność papieża ks. M. Chmielewski atajemnicza czytelnika w arkana przyjętej metodologii badania tekstów papieskich. Jan Paweł II często w swoich wystąpieniach i dokumentach nawiązywał do życia duchowego, co upoważniło autora do sformułowania tezy, że prezentuje on wizję życia duchowego bazującą na personalizmie chrześcijańskim, który jest punktem wyjścia w analizie tekstów, oraz chrystocentryzmie w aspekcie przedmiotowym, podmiotowym i formalnym, będącym punktem dojścia, czyli celem życia duchowego. Przytoczona teza oparta na personalistyczno-chrystocentrycznej duchowości papieża tworzy strukturę prezentowanych badań. Autor, biorąc pod uwagę rozległy materiał źródłowy papieskiego nauczania, zawęził swoje badania do encyklik i adhortacji.

Publikacja ks. Chmielewskiego została podzielona na cztery rozdziały. W pierwszym rozdziale autor podjął zagadnienie terminologii teologiczno-duchowej w tekstach papieskich. Według niego, problematyka ta przenika całe nauczanie papieża zarówno w części terminologicznej, jak i w całej strukturze dokumentu. Do wiodących terminów zalicza się „duchowość”, która występuje w encyklikach ok. 30 razy i ok. 100 razy w adhortacjach, a także „życie duchowe”, mające aspekt podmiotowy i personalistyczny, oraz przymiotnik „duchowy”, z reguły związany z rolą Ducha Świętego w relacji do ekonomii zbawczej Boga i życia człowieka. Przymiotnik ten w encyklikach, adhortacjach i listach apostoelskich występuje w połączeniu z ok. 220 rzeczownikami, m.in. takimi jak: dobro, dojrzewanie, formacja, doświadczenie, kierownictwo, rozwój. Nawiązując do soborowej koncepcji powołania człowieka, Jan Paweł II akcentuje znaczenie doskonałości i świętości, mających swoje źródło w Bogu, który w Jezusie Chrystusie objawił je przez miłość oraz miłosierdzie, zwłaszcza w Eucharystii. Świętość jako doskonałość w miłości ma wzór

w Maryi realizującej swoje powołania w całkowitym podporządkowaniu woli Boga. Wyczerpującą odpowiedź na pytanie o chrześcijańską doskonałość można odnaleźć w encyklice *Veritatis splendor*, w adhortacji *Pastores dabo vobis* i listach do kapłanów na Wielki Czwartek, w których papież odnosił się do doskonałości kapłańskiej, w *Redemptionis donum* i *Vita consecrata* do osób konsekrowanych, w *Christifideles laici* zaś do wiernych świeckich. Temat świętości będącej szczytem życia duchowego, obecny w licznych dokumentach papieskich, zajmuje centralne miejsce w liście *Novo millennio ineunte* w kontekście programu duszpasterskiego na trzecie tysiąclecie, w adhortacji *Christifideles laici* oraz *Pastores dabo vobis* w nawiązaniu do świętości kapłańskiej w wymiarze wertykalnym i eklezjalno-horyzontalnym. W ujęciu Jana Pawła II doskonałość jest celem duchowości chrześcijańskiej. Autor w dalszej części rozdziału ukazuje na bazie papieskiego kerygmatu duchowość i życie duchowe w funkcji powołania do doskonałości i świętości w relacji do nauki wiary oraz życia z wiary jako jej aktualizacji przez życie w Jezusie Chrystusie oraz uległość Duchowi Świętemu. Istotę życia duchowego papież przedstawił w encyklice *Dominum et Vivificantem*: „Mając życie od Ducha, do Ducha się też stosujemy” (Ga 5,25). Jan Paweł II w swoim nauczaniu akcentuje wymiar duchowy człowieka, zwłaszcza antropologiczno-psychologiczny i socjologiczno-kulturowy, akcentuje też znaczenie mocy ducha, wartości duchowych, bogactwa duchowego, tradycji duchowej, dziedzictwa duchowego oraz daru i dobra duchowego. Ważne miejsce w dokumentach papieskich zajmuje dynamika życia duchowego, obejmująca doświadczenie duchowe, rozwój duchowy, drogę duchową, formację ludzką i duchową, kierownictwo duchowe oraz macierzyństwo duchowe.

W rozdziale drugim, który jest poświęcony personalistyczno-chrystologicznej duchowości Jana Pawła II, autor prezentuje elementy życia duchowego w pismach papieskich w kontekście przygotowania Kościoła na jubileusz roku 2000. W układzie bloku tematycznego obejmują one encykliki o wymiarze: trynitarnym – *Redemptor hominis* (1979), *Dives in misericordia* (1980) oraz *Dominum et Vivificantem* (1986); społecznym – *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987), *Centesimus annus* (1991); eklezjalnym – *Slavorum apostoli* (1985), *Redemptoris*

missio (1990), *Ut unum sint* (1995); antropologicznym – *Veritatis splendor* (1993), *Evangelium vitae* (1995), *Fides et ratio* (1998); eucharystycznym i maryjnym – *Ecclesia de Eucaristia* (2003) i *Redemptoris Mater* (1987).

Rozdział trzeci skonstruowany w podobnej konwencji prezentuje adhortacje: o wychowaniu chrześcijańskim – *Catechesi tradendae* (1979), *Reconciliatio et paenitentia* (1984), *Redemptoris custos* (1989); o laikacie – *Familiaris consortio* (1981), *Christifideles laici* (1988); o życiu konsekrowanym – *Redemptionis donum* (1984) i *Vita consecrata* (1996); o kapłaństwie – *Pastores dabo vobis* (1992), *Pastores gregis* (2003); o Kościele w świecie współczesnym – *Ecclesia in Africa* (1995), *Une esperance nouvelle pour le Liban* (1997), *Ecclesia in America* (1999), *Ecclesia in Asia* (1999), *Ecclesia in Oceania* (2001), *Ecclesia in Europa* (2003).

W zakończeniu publikacji ks. Chmielewski, odwołując się przez analogię do myśli teologicznej Hansa Ursa von Balthazara, stwierdza, że ujęcie duchowości w przekazie Jana Pawła II ma znamiona teodramatu, którego aktorami są: Bóg, Jezus Chrystus, Duch Święty i człowiek. Obecne w nim egzystencjalne napięcie w relacji człowiek – Bóg wyraża głębię duchowości. Zdaniem autora problematyka związana z duchowością jest obecna w każdym analizowanym dokumencie papieskim. Każda przestrzeń w ludzkiej egzystencji wiąże się bowiem z duchowością, chociaż papież odróżnia duchowość właściwą osobie ludzkiej od życia duchowego obecnego w religiach konfesyjnych. W przypadku chrześcijaństwa jednak stosuje zamiennie te terminy. Duchowość ma też wymiar społeczno-kulturowy, rzutujący na stan świadomości podmiotowej jednostki. Mówiąc o życiu duchowym, Jan Paweł II sięga do pojęć właściwych mistyce chrześcijańskiej zawierającej chrystocentryczny charakter doświadczenia mistycznego. Jak zauważa autor, duchowość chrześcijańska papieża nie jest sentymentalna, a zatem nie może być traktowana wyłącznie terapeutycznie. Ma ona zapewnić człowiekowi osobowe spełnienie na gruncie egzystencjalnej przestrzeni. Bazując na personalistyczno-chrystologicznej duchowości, papież wskazuje na zdolność nawiązywania relacji osobowych przy zachowaniu chrystocentrycznej tożsamości.

Studium duchowości i życia duchowego Jana Pawła II autorstwa ks. Marka Chmielewskiego stanowi na gruncie polskim pierwszą próbę usystematyzowanej refleksji teologiczno-duchowej ukazującej papieską

koncepcję duchowości i życia duchowego. Ograniczone jednak do encyklik i adhortacji, nie wyczerpuje bogatego nauczania ojca świętego, zawartego w dokumentach i alocucjach, lecz staje się impulsem dla dalszych badań. Ubogaceniem publikacji jest bibliografia, podająca źródła oraz wielojęzyczne opracowania, a także wykaz skrótów.

ks. Eugeniusz Ziemann SCJ